

Elena Lorente - Manuel Simó

El Sis d'Octubre del president Companys

El federalisme com a defensa de les llibertats contra el feixisme

El Sis d'Octubre del president Companys

El federalisme com a defensa de les llibertats contra el feixisme

La motivació per investigar sobre els fets del Sis d'Octubre de 1934 i les seves seqüeles sorgeix quan dos veterans periodistes barcelonins tenen accés a una còpia inèdita del sumari militar que es va seguir contra el president de la Generalitat, Lluís Companys, i altres 37 persones, arran de la proclamació de l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. A partir de la causa militar 81/1934, els autors realitzen una tasca de recerca per a poder accedir al màxim possible de documents històrics que donin fe dels judicis i sentències que es derivaren d'aquell Sis d'Octubre. La investigació s'ha orientat a mostrar la història com a vivència per part dels seus protagonistes. Els seus testimonis, els dels militars i jutges, i també la visió dels periodistes i advocats implicats, són els eixos que vertebreren aquesta obra. És la triple perspectiva de la història, el dret i el periodisme.

Elena Lorente (Madrid, 1952) viu a Barcelona des de 1972, ciutat que considera des de llavors una bona terra mediterrània d'acollida i de llibertat, valors avui en perill. Es va llicenciar en dret i en filosofia. És advocada, periodista i magistrada suplent als jutjats civils de Barcelona. És tutora de l'àrea de Ciències del Treball a la UOC. Ha publicat nombrosos articles d'investigació en

mitjans de comunicació com El País, i treballs sobre ètica per a joves, filosofia, sociologia, dret, feminisme i inserció laboral.

Manuel Simó Tarragó (Barcelona, 1939). Periodista. Treballà com a redactor a Catalunya Express i Mundo Diario. Fou redactor en cap de El Correo Catalán. Director de Catalunya Obrera i de Salut. Professor de tècniques de comunicació a

les Escoles Universitàries de Treball Social. Assessor del Col·legi de Diplomats en Infermeria i de l'Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat. Té publicats dos llibres sobre comunicació i un altre d'investigació històrica. És prevere de la diòcesi de Barcelona.

El Sis d'Octubre del president Companys

El federalisme com a defensa
de les llibertats contra el feixisme

Elena Lorente
Manuel Simó

Pagès editors

ePages

ePages

És una col·lecció de llibres digitals de Pagès editors, SL

© Elena Lorente i Manuel Simó, 2003
© de les fotos de la coberta: Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.
Coberta: El president Companys arriba, el 31 de maig del 1935,
al Tribunal pel judici dels Fets d'Octubre de 1934.
Contracoberta: El president Companys (amb boina) al peu del tren de Madrid.
© de la edició impresa: Pagès Editors, SL, 2004
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: febrer de 2004
ISBN: 84-9779-116-9
DL L-97-2004
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL

© de l'edició digital: Pagès Editors, SL, 2013
www.pageseditors.cat
Primera edició digital (epub): octubre de 2014
ISBN (epub): 978-84-9975-381-2

Conversió digital: Arts Gràfiques Bobalà, SL
www.bobala.cat

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.

*A la memòria de Luis de Sirval, periodista, que va morir
assassinat quan cobria la informació del moviment
d'octubre
del 1934 a Astúries. I als altres periodistes, advocats,
escriptors i historiadors que durant aquells durs anys van
posar les arrels amb les seves paraules per rescatar
la memòria de l'oblit.*

Pròleg

Aquest és un llibre de l'anomenat periodisme d'investigació, tan poc cultivat encara i tan necessari, d'altra part, per recuperar i mantenir la memòria històrica, que molts voldrien veure so-terrada per sempre.

La motivació per investigar més en concret sobre els fets del 6 d'octubre de 1934 i les seves seqüeles, sorgeix quan dos veterans periodistes barcelonins tenen accés tot just a una còpia inèdita del sumari militar seguit contra el president de la Generalitat, Lluís Companys, i 37 persones més, arran de la pro-clamació de l'Estat Català, dins de la República Federal Espanyola. Fou un intent frustrat de defensar les llibertats i les lleialtats republicanes, les conquestes socials i l'autonomia nacional davant de les incipients manifestacions del feixisme a Espanya i a Europa. Aquesta valerosa proclamació va tenir només deu hores de vida, però ja anunciava i preveia fets molt més greus.

L'interès dels autors creix durant les seves investigacions, en adonar-se de les constants coincidències, salvant les distàncies històriques amb els continus fets regressius del moment polític actual. Involucions que es produeixen tant a nivell social com nacional i, com no, internacional, on el creixement de les posicions bèl·liques de l'extrema dreta, allunyen ara, com ho feien a l'any 1934, l'esperança de pau al món.

El federalisme, l'autogovern i l'autodeterminació dels pobles, que Companys i tants altres catalans i espanyols republicans varen defensar valerosament al seu moment, segueixen mostrant-se avui com una conquesta pendent. És en aquesta assignatura que els autors han volgut investigar i ajudar a recordar, especialment a les generacions joves, donant testimoni d'un dels fets més significatius i potser menys coneguts de la nostra història recent, com va ser el consell de guerra que van patir els representants del poble de Catalunya a l'octubre del 1934.

El document que els periodistes varen treballar inicialment era la causa militar 81/1934 i constituïa una primera font per encetar una llarga tasca de recerca i investigació que els portaria a tenir una versió del fets segons els militars que els van repri-mir i a consultar també directament, entre altres documents històrics, el procés contra Manuel Azaña, arran dels mateixos fets; el judici i la sentència del Tribunal de Garanties Constitucionals de Madrid contra Companys i els consellers de la Generalitat; i el judici i la sentència contra l'alcalde de Barcelona, Carles Pi Sunyer i els regidors del consistori, a l'Audiència de Barcelona, a causa d'adherir-se també a l'esmentada proclamació.

La investigació s'ha orientat a recuperar la memòria històrica com una història viscuda el més directament possible pels seus protagonistes i aproximar-la als lectors utilitzant els testimonis de totes les parts que varen intervenir en aquest episodi. Apareixen així les declaracions dels acusats als judicis, dels militars, dels jutges, i també la visió dels periodistes de l'època, dels advocats, i dels propis documents, des de la triple perspectiva de la història, el periodisme i el dret. Alhora, es planteja la història de la conservació, validació i recuperació del propi document judicial retrobat i de les

dificultats i punts en comú dels investigadors de totes les èpoques.

L'obra que presentem, per tant, té com a objectiu, explicar els fets i les conseqüències d'un esdeveniment rellevant a la història més recent de Catalunya, i que ara per ara pot ser explicat a les generacions més joves a la llum de fonts i documents que no sempre han estat fins avui a l'abast dels historiadors i investigadors.

No es pot dir, amb tot, que la història s'hagi pogut escriure de manera completa, ja que, malauradament, l'obscurantisme dels arxius, i sobretot dels arxius militars, continua encara presidint la manera de fer d'algunes institucions, que volen ocultar, diuen que per temor a possibles represàlies, el contingut dels documents que guarden. Quan no ha succeït, també, que la incúria hagi deixat perdre deliberadament papers que avui serien de gran valor històric i documental.

Serveixi aquest treball per avançar en la recuperació de la nostra memòria col·lectiva.

CAPÍTOL 1

La causa 81/34 després d'una llarga nit d'octubre

1. UN PRESIDENT CONDEMNAT A MORT I AFUSELLAT

—Jo no sóc únicament fill i nét de republicans catalans. Jo encara vaig més lluny que ells: estic segur que al món no hi haurà alegria mentre el mot Estat subsistirà en el diccionaris. Jo m'he batut per Catalunya perquè té un territori, una importància, menor que Espanya. I, encara hauria lluitat millor per la llibertat del petit territori de Lleida, que és el meu, i molt més per la independència del meu poble. I, en realitat, no és per Catalunya que jo hauria volgut morir, sinó perquè casa meva fos un regne lliure.

—Però això es el somni dels anarquistes,

—No; dels humanitaris.

Enric PÉREZ FARRÀS. Comandant dels Mossos d'Esquadra, octubre del 1934.

Barcelona, 6 d'octubre de 1934. Una llarga nit de tensions i lluites s'havia apoderat de la ciutat. De matinada, el president Lluís Companys va ser detingut al seu despatx a la plaça de la República. Havia rebutjat abans la possibilitat de sortir del país, després d'haver proclamat i perdut, en una sola nit, l'Estat Català dintre d'una desitjada

República Federal, defensora dels valors humanistes. Companys va tornar temps després a la seva taula, al febrer del 1936, novament elegit com a president democràtic de Catalunya, un cop alliberat i amnistiàt d'una molt dura condemna judicial a trenta anys de presó que estava complint al penal de Santa Maria.

Una altra difícil matinada, el 23 de gener de 1939, va abandonar a contracor definitivament el seu despatx al palau de la Generalitat, quan les tropes franquistes s'apropaven ja per ocupar Barcelona. Un any i mig després, el 13 d'agost de 1940, era detingut pel servei d'Informació militar alemany (Abwehr), a petició del general Franco. Conduït il·legalment primer a la Dirección General de Seguridad de Madrid el 27 d'agost, on va romandre durant cinc setmanes en condicions ignominioses.¹ Durant els mesos anteriors, al seu exili a França, Companys havia rebut i patit crítiques a la seva actuació al davant de la Generalitat republicana des de diferents sectors ideològics, tot i que destacaren els que el continuaven assenyalant de poc catalanista, acusació que l'havien fet durant tota la seva vida política.²

Quan va tornar a la ciutat, envellit i cansat, era de nou un presoner. Havia patit tortures, vexacions i incomunicació durant cinc setmanes als calabossos de la Policia, a Madrid. Havia arribat de nou a la seva estimada Barcelona el 3 d'octubre. Aquella vegada, però, ja no podria tornar a veure la plaça de la República (avui plaça de Sant Jaume), perquè fou reclòs al castell de Montjuïc, on seria jutjat en un consell de guerra instruït pels militars franquistes i afusellat en el termini de dotze dies, el 15 d'octubre, al mateix castell, més d'un any i mig després de finalitzada la Guerra Civil espanyola. Morí descalç, per trepitjar la terra. La seva història el va portar a ser l'únic president constitucional d'un país europeu que va ser condemnat a

mort i executat, amb tota la dignitat i la pau interior que va mostrar, a la mateixa ciutat des d'on havia governat democràticament.

Els obscurs càrrecs de l'acusació van imputar llavors al president perdedor el delictes d'adhesió a la rebel·lió militar, exactament la mateixa acusació feta a l'octubre del 1934. La instrucció d'aquell darrer judici va ser una autèntica pantomima, sense l'acompliment de les mínimes garanties processals, segons es desprèn de la causa 23468/1940 que finalment va veure la llum pública l'any 1999, després de quasi cinquanta anys d'obscurantisme i de secrets i mentides sobre el seu contingut. Val a dir que la sessió de la vista oral del consell de guerra no va durar ni tan sols una hora.

Durant la trista hora que va durar aquella darrera vergonyosa paròdia judicial que va viure Companys el dia 14, el fiscal Enric de Querol y Duran, antic conegut del president, va demanar per a ell la pena de mort, acusant-lo del delictes d'adhesió a la rebel·lió militar. Es tractava d'una curiosa descripció de la conducta del president, ja que havien estat precisament els militars franquistes els protagonistes d'un cop militar contra el Govern constitucional de la República i de la Generalitat. La petició, a l'àmbit personal, era també ben sorprenent, ja que el mateix fiscal havia participat en la fracassada revolta militar de Barcelona del 19 de juliol de 1936 contra l'exèrcit de la República legalment constituïda. Era alhora el mateix fiscal militar qui intervingué inicialment contra ell arran dels fets d'Octubre del 1934.

Companys es negà a designar un defensor, ja que no reconeixia cap legitimitat al tribunal que el jutjava i havia de ser forçosament un militar; aleshores fou escollit un defensor d'ofici, que per torn correspongué al capità

d'Artilleria Ramon de Colubí. Aquest militar havia participat també, des de la caserna de Sant Andreu del Palomar, a Barcelona, en l'alçament del 19 de juliol de 1936.³ Cal a dir, amb tot, que el mateix Companys va indicar que Colubí es comportà de manera honesta i noble. El defensor manifestà que el president durant el seu mandat mai havia emparat cap delictes i sempre havia evitat sofriments als empresonats. Demanava que se l'apliqués una pena de vint anys i un dia de reclusió.

El President Companys va prendre la paraula al finalitzar el judici militar, de manera serena i amb la dignitat que el caracteritzà en aquell vergonyós escenari. A l'acta del judici consten les seves darreres declaracions:

Que no tiene que aludir a los miserables informes de la Policía, ya que el auto de procesamiento y el señor fiscal no los han recogido. Solamente le queda por decir que la Historia nos juzgará a todos en nuestra intención, y si la sentencia le condena a morir, lo hará sereno y muy tranquilo, por sus ideales y sin sombra de rencor.

2. COMPANYS, DETINGUT PELS FETS DEL SIS D'OCTUBRE DE L'ANY 1934

Però el 14 d'octubre de 1940 no era la primera vegada que el President Companys compareixia davant un tribunal militar. Sis anys abans, a l'octubre del 1934, havia estat iniciat un altre consell de guerra contra ell i la totalitat del Govern de la Generalitat, i contra els més representatius dirigents polítics de Catalunya, entre ells el president del Parlament, Joan Casanovas i l'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer. El procediment es va iniciar també pel mateix suposat delictes de rebel·lió militar contra Companys i 37 persones més que havien estat detingudes pels militars a la matinada del 7 d'octubre de 1934 al palau de la Generalitat

i a la seu del consistori barceloní, després que el president proclamés des del balcó de la Generalitat, la nit anterior, l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola.

La defensa de l'esperit republicà i democràtic davant dels primers signes de l'avanç del feixisme a les institucions espanyoles i també a Europa, va ser l'impuls que mogué Catalunya i Astúries, i també altres sectors progressistes de l'Estat espanyol, a l'aixecament d'octubre, quedant ja anunciada, en la seva desfeta, la derrota republicana que tindria lloc al final de la Guerra Civil.

Aquell descontent d'amplis sectors socials i republicans constitucionalistes havia tingut, com a precedent més immediat, l'entrada al govern de la República, del partit ultradretà CEDA, de caire clarament antirepublicà i anticonstitucional. A Catalunya, el descontent era alhora de caire social i nacionalista i s'havia iniciat per l'anul·lació de la Llei de Contractes de Conreu, que simbolitzava velles reivindicacions dels pagesos.

El moviment de vagues i protestes socials a l'octubre del 1934 va pretendre defensar els valors i les llibertats democràtics, clarament ja amenaçats en aquells moments. El seu fracàs va significar, com a conseqüència immediata, la consolidació d'un autèntic parèntesi antidemocràtic, amb la persecució i l'em-presonament de milers de persones a tot Espanya i la suspensió dels drets polítics, socials i nacionals, en el marc de successives declaracions d'estats d'excepció.

La singularitat d'aquell difícil moment històric mereix una detinguda i actual mirada, a la llum d'un document tan important com és la causa militar 81/34 ara recuperada. A aquesta mirada volem contribuir, tenint en compte, i salvant totes les distàncies, la situació involucionista, de

retrocessos antidemocràtics que avui caracteritza el procés de mundialització. El federalisme i les llibertats republicanes i ciutadanes són encara avui a Catalunya i al món una quasi utopia necessària per a alguns, o un veritable obstacle a la volguda submissió de les majories, per a d'altres.

El procediment militar obert contra els detinguts per aquella proclamació del 6 d'octubre de 1934 a Catalunya, fou el 81/34, de la IV Divisió Orgànica Militar, amb seu a Barcelona. El seu contingut ha restat ocult també durant més de setanta anys, a l'igual de tants i tants altres consells de guerra instruïts pels militars contra persones de diversa procedència i tràgic destí final, amagats en vells arxius encara avui inaccessibles.

Tots els implicats —37 persones inicialment— havien estat detinguts pels militars arran del fracàs d'aquella proclamació i transportats als vaixells *Uruguay* i *Ciudad de Cádiz*, atracats al port de Barcelona. Després d'innombrables problemes, finalment la causa incoada va portar al fet que Companys i el seu govern fossin condemnats pel Tribunal de Garanties Constitucionals de la República a 30 anys de presó. Aquesta era exactament la pena que demanava per a ells i per a la resta del govern de la Generalitat el fiscal de la República. El més alt tribunal d'aquella Espanya que inicià llavors un primer esglaó de regressió antidemocràtica no va ser gens condescendent amb el president de la Generalitat ni va fer cap concessió als arguments dels defensors.

Segons es desprèn del consell de guerra, Companys i les persones que l'acompanyaven el 6 d'octubre van patir primer tres mesos d'empresonament en dures condicions als vaixells. El govern de la Generalitat va ser traslladat el 8 de gener de 1935 en un autocar fins a la presó cel·lular

de Madrid. Quasi un mes després del judici, efectuat finalment pel Tribunal de Garanties Constitucionals al maig del 1935, Companys va ser portat el 25 de juny per complir la condemna de trenta anys de reclusió al penal del Puerto de Santa María, junt amb els consellers Lluhí i Comorera. Els altres membres del seu destituït govern, Ventura Gassol, Esteve, Barrera i Mestres van ser empresonats al penal de Cartagena. Quan se separaren els dos grups, al pati de la presó de Madrid, es van abraçar. Havien estat vuit mesos terribles per a ells però fins aquell moment quasi tot el temps l'havien passat junts.

Després de tota aquella derrota viscuda durant el temps d'empresonament del president i de segrest de les llibertats de Catalunya, Companys va ser novament elegit president de la Generalitat arran que el 18 de febrer de 1936 les eleccions generals donaren la victòria al Front Popular. Ell i els consellers varen ser candidats i votats com a diputats, malgrat trobar-se a les presons en aquella data. El mateix Tribunal de Garanties Constitucionals que els havia condemnat a 30 anys de presó, els va aplicar llavors per unanimitat l'amnistia. La seva tornada seria per continuar un camí gens fàcil i que duraria menys de tres anys, en plena Guerra Civil.

L'historiador Josep Benet, respecte a aquell darrer viatge a l'exili, explica:⁴

Al mes de gener del 1939, en veure que s'acostava la desfeta, Companys havia pensat de quedar-se a Barcelona, assegut al seu despatx de la Generalitat (...) Per prendre aquesta actitud no li mancava pas coratge, com ho havia demostrat el 6 d'octubre del 1934, quan en fracassar el moviment contra el Govern central i la proclamació de l'Estat Català de la República Federal Espanyola, ell havia refusat els suggeriments que se li feien de fugir i va decidir de romandre en el seu lloc

acceptant, com a president, la responsabilitat total dels fets...

2.1 “Fes sobreviure aquests papers”

Quasi cinquanta anys després d'aquella llarga nit del 6 d'octubre a Barcelona, una còpia de la causa militar 81/34 instruïda contra Companys i altres 37 polítics de la Generalitat republicana, va arribar a les nostres mans.

L'any 1993, Josep Rocher Téllez, membre del comitè d'empresa de Solvay, acudia a un despatx d'advocats del carrer Aribau de Barcelona, dedicat al suport d'empreses d'economia social i de treballadors, per assessorar-se en la negociació d'un conveni col·lectiu.

La bella història que Rocher ens explicaria començava amb una primera coincidència, ja que el lloc de trobada era a un despatx del carrer Aribau, a l'Eixample de Barcelona, un dels barris més emblemàtics de la ciutat i una de les zones que guarda més memòria històrica d'esdeveniments republicans. En un moment de la conversa, i fora ja del context de la seva consulta, Rocher manifestà que ens volia confiar, per veure si podíem treballar sobre ell i procurar la seva autenticació i difusió, un document que la seva mare, Mercè Téllez, guardava curosament, des de la Guerra Civil, no sense pors i riscos per la seva part, un *document històric*. A sota d'un matalàs, en el fons d'un armari, o en llocs inversemblants, però sempre amb la íntima sensació viscuda per aquella dona de realitzar un acte clandestí i prohibit, aquells papers s'havien resistit a ser víctimes de la manifesta voluntat del franquisme d'espoliar i fer desaparèixer la memòria històrica d'uns fets viscuts a Catalunya durant la República i la Guerra Civil.

Enteníem bé el significat i el cost de la pràctica d'amagar documents, ja que també una bona part de la nostra generació havia guardat de la mateixa forma molts tipus de papers clandestins que per a molts havien significat fins i tot la presó. Els documents, per tant, no han sigut mai una qüestió intranscendent, ja que d'ells esdevé sempre la possibilitat de rescatar de l'oblit persones i importants hores de les seves vides. Els esforços i les pors passats per la conservació de documents ha estat una de les formes en què s'ha produït al nostre país la lluita personal de molta gent contra els robatoris de la memòria comuna i de la identitat de persones i famílies senceres.

La peculiaritat dels successius amagatalls que va saber trobar des de molt jove la senyora Téllez era que es tractava de la supervivència d'un document judicial, referit al consell de guerra instruït als principals dirigents polítics catalans a l'octubre del 1934. Quan el seu fill ens va portar una còpia de la causa militar tenia consciència que una època gris però alhora valerosa d'amagatalls s'havia acabat. Volia contribuir així a treure de l'oblit una part important de la història d'aquells lluitadors per defensar al 1934 les llibertats republicanes i federalistes. Rocher ens va demanar que després de la publicació del sumari la seva família volia portar-lo a l'Arxiu Històric de la Generalitat.

Amb tapes de cartró vell gris i blau, folis apergaminats grocs i lligat amb cintes ocres, a l'estil escrupulós i curós amb què treballaven els antics despatxos d'advocats catalans dels anys 20 i 30,⁵ va arribar a les nostres mans una còpia de l'esmentat document. Constava de 448 folis numerats, transcrits i mecanografiats sense errors i escrits totalment en castellà, fins i tot les declaracions dels imputats, excepte un ofici que Companys dirigí al general Batet. Valuosa, certament, perquè semblava tractar-se, ni més ni menys, que d'una còpia a l'aigua de la Causa

81/1934, por el delito de rebelión militar contra Luis Companys y otros 37 (que después quedaria com a Causa contra Juan Casanovas y otros 29) pels fets d'Octubre del 1934.⁶

La causa militar que teníem davant era aparentment una d'aquestes còpies. Semblava estar complerta quan de seguida varen poder comprovar que comprenia tota la fase instructora dels posteriors judicis. L'escriptura era de color negre o blau segons els successius papers de calc que s'haguessin utilitzat. La lletra de la màquina d'escriure corresponia a la dels jutjats civils i militars i dels despatxos d'advocats de l'època.

L'any 1934, el jove Ramon Téllez Satué, germà de la Mercè, treballava amb uns advocats, al carrer Trafalgar de Barcelona. Era el despatx que havia estat de Jaume Carner, un dels que varen intervenir a la defensa dels processats el 7 d'octubre.⁷ Un d'aquests advocats, quan a la Guerra Civil les coses vingueren maldades, va confiar al jove passant la custòdia d'uns papers, "perquè com que tu ets molt més jove que jo podràs fer-los sobreviure i que no desapareguin".

El destí, però, va voler, malauradament, que el jove Ramon, cridat al front en la lleva del biberó, tampoc sobrevisqués a la guerra. Els seus familiars explicaren que va morir sota un obús a la batalla de l'Ebre quan tenia poc més de 20 anys.

Tanmateix, abans de marxar al front, el jove es va afanyar en garantir la supervivència del document i el va confiar a la seva germana. Quasi seixanta anys va durar el darrer episodi de dipòsit de la causa militar a les seves mans. El record del germà restava vinculat a la custòdia del procés militar contra Companys i el govern de la Generalitat. El

vell lligall era, doncs, i així ho vàrem entendre de bon inici, l'únic mut supervivent d'aquell dolorós recorregut.

2.2 Un llarg camí d'investigació

Si tenim en compte, però, que arran dels fets del 6 d'octubre s'iniciaren des del mateix dia 7 d'octubre molts consells de guerra i més de mil causes militars contra alcaldes i consistoris sencers d'arreu de Catalunya i contra altres persones i grups de la més variada tipologia, el nostre desig de seguir fil per randa les conseqüències personals i judicials de la proclamació de Companys resultava una tasca pràcticament inabastable. Es calcula, per exemple, que més de 3.500 persones foren detingudes per la seva participació en els fets d'Octubre del 1934. Realment es pot dir que la història completa sobre els fets d'Octubre de 1934 a tot el territori de Catalunya està encara per escriure.

D'altra part, presumíem, com així vàrem comprovar després, que l'accés a tots els documents originals seria feixuc i ple d'entrebancs, o perquè han estat destruïts, o perquè continua vigent una decidida voluntat d'amagar la història i mantenir un deliberat secretisme.

Fins cinquanta anys de finalitzada la Guerra Civil, responsables de l'exèrcit espanyol han vedat als historiadors i a altres persones interessades l'accés al conjunt dels seus arxius juridicomilitars. Però fins i tot molt després, actualment, la quasi totalitat dels consells de guerra incoats a milers de ciutadans durant el període que seguí al 6 d'octubre és de molt difícil accés. Senzillament, han desaparegut. No hi són, o no són accessibles, segons diuen les autoritats militars, on haurien de serhi, és a dir, a la seu del Tribunal Territorial número 3, en un petit

carreró, al Portal de la Pau, al costat de les Rambles barcelonines.⁸

Si més no, però, i a partir de la causa que ens havia arribat a les mans, ens marcàrem com a objectiu intentar seguir fins al final uns quants temes que es derivaven de l'esmentada fase instructora, en relació als governants i càrrecs públics de la Generalitat i del consistori de Barcelona.

Ampliant l'horitzó de les investigacions encetades, es desprenia per referències incloses a la mateixa causa militar que, almenys, altres dos consells de guerra, un d'ells sumaríssim, es varen iniciar el mateix dia següent al 6 d'octubre.

En efecte, mentre Companys i els altres 37 polítics detinguts la matinada del 7 d'octubre varen ser arrestats, inclosos a la causa 81/34 i conduïts als vaixells presons atracats al port de Barcelona, els militars que, pels seus càrrecs a la Generalitat, obeïren les ordres de Companys, Frederic Escofet i Enric Pérez Farràs, i també altres, foren empresonats al castell de Montjuïc, processats, condemnats als pocs dies a mort en judici sumaríssim, indultats després, i commutada la pena per trenta anys de presó.

La tercera de les principals causes militars encetades afectà Manuel Azaña, expresident del Govern i diputat de les Corts, i Lluís Bello, també diputat a les Corts de Madrid, els quals també foren detinguts, interrogats militarment i empresonats a Barcelona, fins que el Tribunal Suprem va assumir les seves competències.

Paradoxal, d'altra banda, va ser la sort que va córrer el militar més destacat en la repressió dels fets, el general

Domènec Batet, capità general de la IV Divisió Orgànica Militar, amb seu a Barcelona. Ell va ser qui, per fidelitat a les ordres del govern de la República a Madrid, va declarar l'estat de guerra la nit del 6 d'octubre, s'oposà a la proclamació de Companys, va treure l'exèrcit al carrer i va fer detenir Companys i els membres del govern de la Generalitat, amb el mínim de víctimes possibles, segons va declarar com a la seva principal intenció.

Tanmateix, seria, finalment, la seva fidelitat a l'ordre constitucional republicà, la que el portaria a ser ell el primer executat de tots els que es mencionen a la causa 81/34, després de ser condemnat a mort per un tribunal franquista.⁹

Els tres primers fils eren, doncs, els consells de guerra originals, iniciats a Barcelona el 7 d'octubre, dels quals es varen desprendre posteriorment tots els judicis, uns civils, altres definitivament militars que afectaren Companys, el govern de la Generalitat, el consistori de Barcelona, el president del Parlament i altres diputats, els caps militars de la Generalitat i els diputats de les Corts espanyoles.

Aquesta inicial conclusió, junt al testimoni de la trobada de la causa 81/34 contra Companys i el resum dels principals trets del document, ens varen portar a la publicació a El País¹⁰ d'un reportatge. Després, moltes preguntes restaven per fer, especialment respecte al destí dels documents originals i la reconstrucció dels judicis.

2.3 Contingut de la Causa 81/34

La causa 81/34 s'inicià el matí del 7 d'octubre de 1934, un cop consumades les detencions al Palau de la Generalitat i a l'Ajuntament de Barcelona. Va ser incoat a instàncies del general Batet, qui va recomanar com a jutge

instructor el general de Cavalleria Sebastián Pozas Perea, membre de la maçoneria, i de talant obert i progressista.¹¹ Posteriorment, però, la instrucció seria assumida pel coronel Pedro Escalera Hasperué, i les coses canviarien. El fiscal va ser sempre Enrique de Querol, el mateix que va participar en el consell de guerra de 1940 contra Companys. L'auditor de la Divisió era Ricardo Ferrer. Com a secretari fou designat el capità de Cavalleria José Urenda Miranda, substituït després per Lorenzo Samaniego.

La instrucció es va dirigir a les primeres hores contra trenta persones, encapçalades pel president Lluís Companys i altres 29 més pel delictes de rebel·lió militar. Tots ells havien estat detinguts pels militars i es trobaven llavors presoners al vaixell *Uruguay*.

Poc després, cap a les 4 de la tarda del mateix 7 d'octubre, es van afegir altres vuit persones. Eren Luis Bello, diputat de les Corts Generals de Madrid i home de confiança de Manuel Azaña; els diputats del Parlament de Catalunya Josep Tarradellas, Joan Tauler Palomeras, Antoni Xirau i Palau, Estanislau Ruiz Ponseti i Joan Casanellas Ibarz; el magistrat del Tribunal de Cassació i exconseller de Justícia Pere Comas; i el periodista i regidor de l'Ajuntament de Barcelona Josep Maria Massip Izabal.

També va ser després detingut i empresonat al vaixell el propi expresident del govern de la República Manuel Azaña que es trobava a Barcelona. Cap declaració d'ell apareix inclosa junt a les de la resta dels detinguts però investigacions posteriors varen portar a trobar l'original de la causa militar 87/34, iniciada contra Azaña, a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, com a fase inicial del procés seguit contra ell i el diputat Luis Bello pel Tribunal Suprem. Tant els militars com el fiscal, el Tribunal Suprem i els sectors polítics més dretans i els monàrquics, van

donar inicialment una gran importància a la intervenció d'Azaña el 6 d'octubre a Catalunya.¹²

Durant el matí del 7 d'octubre es va iniciar també un consell de guerra sumaríssim contra Frederic Escofet i Enric Pérez Farràs, tots dos caps dels Mossos d'Esquadra que havien de-fensat la Generalitat i que estaven detinguts al castell de Montjuïc.

Des dels moments immediatament posteriors a les detencions va ser palesa la discussió a Catalunya i a tot Espanya sobre la incompetència d'un tribunal militar per intervenir a l'acusació que s'efectuava contra un president de la Generalitat i el seu govern, així com contra els diputats i la resta dels detinguts. Els emparaven garanties constitucionals que feien obligada la intervenció del Tribunal de Garanties Constitucionals o del Tribunal Suprem per jutjar actes directament relacionats amb l'exercici del càrrec polític que ostentaven.

Malgrat l'excepcional situació que vivia Catalunya el matí del 7 d'octubre, els militars instructors feren palesa, des del primer moment, la seva voluntat de respectar la legalitat republicana. Per aquest motiu, apareix de seguida la seva posició a favor de la intervenció d'un tribunal civil, el Tribunal de Garanties Constitucionals, per jutjar tots els detinguts, ja que els principals acusats devien ser sotmesos a aquell tribunal pel seu càrrec representatiu. Amb tot, el Tribunal Suprem i el Tribunal de Garanties rebutjaren la competència per jutjar la resta dels detinguts, assumint únicament la causa contra vuit persones: sis consellers del govern; el diputat de les Corts, Luis Bello; i l'expresident de la República, Manuel Azaña.

La decisió de rebutjar la competència respecte a la resta dels acusats, malgrat el perjudici de provocar la dispersió i

divisió del sumari, amb el perill de resolucions judicials contradictòries, s'ha d'interpretar a més com una greu desconsideració de la sort que podien córrer els polítics catalans, ja que restaven fora de la jurisdicció ordinària, sota un consell de guerra.

Per tant, un cop enviat a Madrid i segregat l'apartat relatiu a Companys i les altres set persones, a més d'Azaña, el procés va seguir contra el president del Parlament de Catalunya, Joan Casanovas i 29 persones més, que continuaren de moment en mans del tribunal militar. Després, cinc detinguts, entre ells Tarradellas, van obtenir la llibertat. A Miquel Vinyes i Estanislau Ruiz i Ponseti se'ls instruí una peça separada, ja que havien fugit i estaven en cerca i captura. En la mateixa situació es trobava el regidor Vilalta, absent des de l'inici de la causa. Aquesta quedà aleshores, definitivament, com a Causa contra Joan Casanovas i altres 22 persones.

El sumari comença amb la relació dels 38 detinguts:¹³

Del govern de la Generalitat:

- Lluís Companys i Jover, president de la Generalitat. 51 anys. Advocat. Nascut al Tarrós (l'Urgell).
- Martí Esteve i Guau, conseller de Finances. 40 anys. Advocat. Natural de Torà (la Segarra).
- Joan Lluhí i Vallescà, conseller de Justícia i Dret. 37 anys. Advocat. Natural de Barcelona.
- Martí Barrera i Maresma, conseller de Treball. 40 anys. Impressor. Nascut a la Bisbal.
- Pere Mestres i Albet, conseller d'Obres Públiques i Assistència Sanitària. Metge. 33 anys. De Vilanova i la Geltrú.
- Ventura Gassol i Rovira, conseller de Cultura. 43 anys. Escriptor i publicista. Natural de la Selva del

Camp (el Baix Camp).

- Joan Comorera i Solé, conseller d'Economia i Agricultura. 40 anys. Periodista. Nascut a Cervera (la Segarra).

Del Parlament de Catalunya:

- Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament. 44 anys. Advocat. Natural de Sant Sadurní d'Anoia (el Baix Penedès).
- Antoni Xirau i Palau, diputat. 36 anys. Advocat. De Figueres (l'Alt Empordà).
- Josep Tarradellas i Joan, diputat. 36 anys. Agent comercial. De Cervelló (el Baix Llobregat).
- Estanislau Ruiz i Ponseti, diputat. 44 anys. Enginyer industrial. De Maó (Menorca).
- Joan Tauler i Palomares, diputat. 54 anys. Advocat. De Figueres (l'Alt Empordà).
- Joan Casanellas i Ibarz, diputat. 33 anys. Advocat. De Barcelona.

De les Corts espanyoles:

Luis Bello i Trompeta, diputat. 61 anys. Periodista.

- (Posteriorment, seria també detingut Manuel Azaña, amb acta vigent de diputat. Se l'instruiria, però, una causa a part).

Del Tribunal de Cassació:

- Pere Comas i Calvet, magistrat. 42 anys. De Berga (el Berguedà).

De l'Ajuntament de Barcelona:

- Carles Pi i Sunyer, alcalde. 46 anys. Enginyer industrial. De Barcelona.
- Antoni Ventós i Casadevall, tinent d'alcalde. 38 anys. Comerciant. De Barcelona.
- Josep Escofet i Andreu, president de l'Assemblea municipal. 37 anys. De Barcelona.
- Antoni Oliva i Oliva, regidor. 49 anys. De Barcelona.
- Domènec Pla i Blanch, regidor. 48 anys. Comerciant. Natural de Solsona (el Solsonès).
- Tomàs Pumarola i Julià, regidor, delegat del districte III. 43 anys. Metge. Natural de Borrassà (l'Alt Empordà).
- Cristià Cortés i Lladó, regidor de Cultura. 32 anys. Metge. De Barcelona.
- Francesc Rossell i Montané, regidor. 45 anys. Llicenciat en administració. De Barcelona.
- Francesc Carbonell i Vila, regidor i vicepresident de l'Assemblea municipal. 40 anys. Metge. De Barcelona.
- Ramon Junyent i Vila, regidor. 42 anys. Comptable. Natural de Castellbell i el Vilar (el Bages).
- Joan Cordoní i Pujolà, regidor, delegat del districte IX. 46 anys. Metge. De la Pobla de Lillet (el Berguedà).
- Ricard Altaba i Blanch, regidor, delegat del districte IV. 33 anys. Comerciant. De Barcelona.
- Hilari Salvador i Castell, regidor, delegat del districte I. 35 anys. Comerciant. De Barcelona.
- Marià Martínez i Cuenca, regidor de Política Social. 35 anys. Impressor. Natural de Múrcia.
- Josep Gispert i Vila, regidor d'Higiene i Sanitat. 32 anys. Metge. De Barcelona.
- Vicenç Bernades i Biusà, regidor de Circulació i Policia Urbana. 36 anys. Periodista. De Barcelona.
- Benet Mori i Ballester, regidor, delegat del districte VIII. 55 anys. Metge. De Barcelona.

- Francesc Codó i Roig, regidor, delegat del districte VI. 43 anys. Comerciant. De Barcelona.
- Emili Granier i Barrera, regidor. 26 anys. Periodista. De Barcelona.
- Estanislau Duran i Reynals, regidor d'Urbanització i Eixample. 41 anys. Advocat. De Barcelona.
- Ot Hurtado i Martí, regidor d'Abastaments. 31 anys. Advocat. De Barcelona.
- Josep Maria Massip i Izabal, regidor. 29 anys. Periodista. Natural de Sitges.

Altres:

- Miquel Vinyes i Lahoz. 32 anys. Secretari particular del regidor Ricard Altaba.

El contrast entre les declaracions dels polítics catalans i les dels militars ofereix un relat fidel del que va succeir el 6 d'octubre a la plaça de la República de Barcelona, al govern militar, a l'Ajuntament de Barcelona i als carrers pels quals va passar el batalló de l'exèrcit per proclamar el ban de l'estat de guerra. Aquella nit, dues branques d'una mateixa República es varen enfrontar a la plaça més emblemàtica de Catalunya, en defensa, la de Companys, d'una concepció federalista i democràtica de l'Estat, mentre que l'estricta acompliment de la legalitat constitucional va ser invocada pel general Batet per damunt de qualsevol altra consideració.

La fase instructora contra els principals representants de les institucions de Catalunya va durar poc menys de dos mesos i mig. El interrogatori s'iniciaren el mateix dia 7 d'octubre en el vaixell *Uruguay* i conclogueren el 12 de desembre, amb les conclusions provisionals. Durant aquest temps i en alguns casos molts dies més, els acusats varen quedar sempre empresonats als vaixells.

El matí del 7 d'octubre, al moment de l'inici de la instrucció dels militars, el desànim i el desconcert s'havien apoderat dels cercles polítics i socials catalans. L'Estatut d'Autonomia fou suspès i les institucions democràtiques pràcticament paralitzades durant el temps que el Govern estava presoner, fins al mes de febrer del 1936. Els instructors van prendre les declaracions amb celeritat durant els dies següents. Els membres del Govern destituït van acceptar les seves responsabilitats quant a la proclamació de Companys. Amb algunes excepcions, van negar, en canvi, haver participat als enfrontaments armats contra les forces de l'Exèrcit.

Després dels primers interrogatoris, el secretari del tribunal, José Urenda, va citar a declarar els militars que comandaven les tropes que reprimiren la defensa del Palau de la Generalitat. Eren el comandant d'Artilleria, José Fernández Unzué, natural de Sangüesa, Navarra; el capità del Regiment de Muntanya, Francisco Kühnel Ramos, de Ceuta; el capità del Regiment d'Infanteria número 10, Luis Alférez Cañete, d'Arjona, Jaén; i el tinent de la Companyia de Metralladores, Luis Quiroga Nieto, de Trujillo (Càceres).

Només dos dies van durar les anteriors actuacions, el que demostra la celeritat dels instructors. Després d'aquesta primera etapa en què es van recollir les dues versions enfrontades, el jutge instructor general Pozas va informar l'Auditoria Militar que en aquella data ja havien declarat 38 testimonis, segons les instruccions que havia rebut, i també el cap i els oficials que havien dirigit l'ocupació dels palaus de la Generalitat i l'Ajuntament.

A partir dels interrogatoris inicials, l'instructor va oferir ja una primera i detallada versió pròpia del que podia haver succeït la nit del 6 d'octubre, des d'un punt de vista jurídic. El seu hàbil relat evitava referir-se directament a la